

FAZILETA CVIKO
(Sarajevo)

OPŠIRNI DEFTER ZA SANDŽAK POŽEGU IZ 1579. GODINE

— Diplomatički opis —

Osmanski popisni defteri (*tahrir defterleri*), kako je poznato, predstavljaju, za svoje vrijeme, najsadržajnije sistematske istorijske izvore za oblasti na koje se odnose. Popisivani po sandžacima od XV do XVII vijeka, čine autentične ekonomsko-finansijske evidencije, koje sadrže sve naturalne i novčane poreze naseljenog stanovništva prema feudalcima (spahijama). Sastavljeni obično prema značaju feudalnih domena, najprije su sadržavali popise hasova (cara, sandžak-bega i drugih krupnih feudalaca), zatim zijaneta, pa timara. Iako su ovi popisi vršeni po jedinstvenom principu u cijelom Osmanskom Carstvu, svako područje imalo je određene specifičnosti, s obzirom na to da su Turci u početku za državali određene pravne i poreske ustanove zatečenog uređenja. Tako i defteri u prekosavskim zemljama, u sandžacima sremskom, požeškom i čazmanskom (Začasna) sadrže određene specifičnosti u odnosu npr. na deftere sandžaka u Bosni. Zatim, neki od ovih deftera u našoj nauci manje su korišteni nego defteri drugih sandžaka, a da ne spominjemo činjenicu da od toga skoro ništa nije publikovano. Upravo požeški popisi su do sada vrlo malo korišteni*. Zbog toga mislimo da je korisno da se detaljnije prikaže struktura i sadržaj jednog od najsadržajnijih opširnih popisa požeškog sandžaka, a to je ovaj iz 1579. godine.

I

Turci su u ove krajeve Slavonije počeli upadati već za vladavine sultana Bajazita I 1396, zatim 1415, 1494. i 1501-2. godine.¹ Go-

* N. Moaćanin iz Zagreba završio je magistarski rad **Upravna podjela i stanovništvo požeškog sandžaka**, a u Orijentalnom institutu završava se takođe magistarski rad **Urbani i privredni razvoj grada Požege u 16. v.**

— na osnovu turskih izvora.

1. J. Kempf, **Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog i kr. grada Požege i požeške županije**. Požega 1910.

dine 1532. grad Požegu s okolinom osvojio je i spalio sultan Sulejman, ali je ona još tri godine bila pod upravom turskom vazala Ivana Zapolje. Početkom 1537. god. definitivno ju je osvojio Mehmed-beg Jahjapašić, tadašnji smederevski sandžakbeg. Tu je formirana nova vojno-administrativna jedinica — sandžak Požega. Hazim Šabanović smatra da je to bilo početkom 1538. godine.² O Zirojević, međutim, u svom radu o upravnoj podjeli Vojvodine i Slavonije u turskom periodu, iznosi nove pretpostavke u vezi sa vremenom i načinom formiranja sandžaka.³ Ali, iako se u popisnom defteru TD No. 204, iz 1540. godine koji se nalazi u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu,⁴ Požega spominje kao vilajet, smatramo da je ovdje izraz *vilajet* upotrijebljen kao sinonim nazivu *sandžak*.⁵ U bilješci na početku pomenutog deftera spominje se sandžak-beg Požege (*Arslan-beg, mir-i liva-i mezbur*). I u defteru iz 1545. godine (TD No. 243), kada je već sasvim sigurno da je sandžak formiran, nalazimo termin *vilajet* — upisan je, između ostalog, prihod mustahfiza, azapa, bešlija i martolosa u tvrđavama *vilajeta Požega*. Isto je i u defteru iz 1565. godine (TD No. 351). Moguće je da je do prvog popisa Požega bila formirana kao privremena vojno-administrativna jedinica — vilajet, što je inače bila starija osmanska praksa nakon osvajanja novih područja.

Za prvog zapovjednika Požege postavljen je Arslan-beg Jahjapašić, sin osvajača Požege, ratnik i pjesnik, kasniji beglerbeg budimskog pašaluka. Prema tradiciji, on je ovaj položaj dobio kao nagradu što je u Carigrad donio vijest o osvojenju Požege.⁶

2. H. Šabanović, **Bosanski pašaluk**, Sarajevo, 1959, str. 60.

3. O. Zirojević, **Upravna podjela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka**. Zbornik za istoriju Matice srpske I, Novi Sad 1970, str. 16.

4. U fondu **Tapu ve Tahrir Defterleri** ovog Arhiva postoje dva dosad nekoristena deftera koji se odnose na požeški sandžak, pod brojevima TD No. 203 i TD No. 204. Međutim, tu je, čini se, riječ o jednom istom defteru, pri čemu defter pod brojem 204 (107 stranica) predstavlja prvi, a defter pod brojem 203 (41 stranica) njegov drugi dio. Oba dijela pisana su istim rukopisom, i u prvom i u drugom se navodi isti datum popisa (fi gur-re-i receb el-mürecceb sene-i 947), a i po rasporedu nahija se vidi da se tu radi o dva dijela, vjerovatno slučajno razdvojena, jednog te istog popisa.

Popis nosi naslov **Defter-i icmal an vilayet-i Pojega sene-i 947**. Međutim, taj dio od nekoliko stranica sa-

drži samo popis carskih hasova i hasova mir-i live. Nakon toga upisan je zakon — **Kanun-i reaya-yi vilayet-i Cezire-i Srem ve Pojega**, a iza njega počinje **Defter-i vilayet-i Pojega...**, opširni popis stanovništva samo požeškog sandžaka, izvršen od strane beogradskog kadije i pisara Jusufa. Defter je kompletan, ali je papir prilično oštećen.

5. H. Šabanović, **Bosanski pašaluk**, ... str. 110.

6. H. Kreševljaković, **Sitniji prilozi povijesti Požege pod Turcima**. Novi Behar 21/1940.

TD No. 204, str. 1. U bilješci datiranoj 28. redžeba 947 (28. 11. 1540) stoji da grad Požegu kao has uživa Arslan-beg, zapovjednik spomenute live, te da mu je navedenog datuma izdat novi berat za taj has. U sljedećoj bilješci, naknadno upisanoj, 27. džumadel-evvela 948 (18. 9. 1541), na istom mjestu, ovaj se has dodjeljuje Murad-begu, bivšem zapovjedniku u livi Klis, a novom požeškom sandžak-begu.

Od početka 1543. do kraja 1544. godine Turci su požeškom sandžaku priključili gradove Voćin, Orahovicu, Valpovo, Brezovicu, Petrovinu i Moslavinu, a 1552. i Viroviticu.⁷ Ovi su gradovi postali središta istoimenih nahija.

Požeški sandžak pripadao je prvo rumelijskom ejaletu, zatim od 1541. godine budimskom, a od 1580. bosanskom ejaletu. Nakon osnivanja kanjiškog ejaleta 1600. godine, ovaj je sandžak pripojen novoformiranom pašaluku i općenito se smatra da je u njegovom sastavu ostao do kraja turske vladavine u tom području — 1688. godine.⁸ Međutim, u *Muhimme defterima* knj. 79 (od 2. dekade muharrema 1019- do 3. dekade zulhidžde 1019. (1611). god), u dokumentu br. 119, upućenom bosanskom beglerbegu, govori se o tome da je sandžak Požega ranije bio u okviru bosanskog ejaleta, te da je nešto kasnije pripojeni ejaletu Kanjiža. Međutim, pošto su se neferi, koji su i dalje primali svoje plaće na blagajni bosanskog ejaleta, pobunili zbog toga, sandžak Požega se ponovo pripaja bosanskom ejaletu. Takođe, u vojničkom defteru iz 1643. godine posade tvrđava požeškog sandžaka popisane su u okviru bosanskog ejaleta. Prema tome, ovaj sandžak je i dalje, bar povremeno, bio u sastavu bosanskog ejaleta.

Za požeški sandžak poznati su sljedeći defteri:

— Opširni popis iz 947 (1540) godine — pod brojevima TD No. 203 i TD No. 204 (vidjeti napomenu pod brojem 4). Ima 148 stranica i nalazi se u Bašbakanlik Aršivi u Istanbulu.

— Opširni popis iz 952 (1545) godine (Tapu Defteri No. 243, fotokopije u Orijentalnom institutu, br. 1, 135 kartica);

— Opširni popis iz 972/3, (1565) godine (TD No. 351, OI br. 105, kartica 328);

— Opširni popis iz 987, (1579) godine (TD No. 672, OI br. 10, str. 227), isti popis pod TD 650, OI br. 11, kartica 222;

— Sumarni popis iz 976/7, (1569) godine (TD No. 486, OI br. 106, kartica 114);

— Popis vlaha sandžaka Požega iz 989, (1581) godine, (MXT 584, OI br. 116, kartica 70);

— Vojnički defter za sandžake Požega i Smederevo, s kraja XVI vijeka (MXT 557, OI br. 114, kartica 72).

Originali posljednja dva deftera nalaze se u Nacionalnoj biblioteci u Beču, a originali ostalih deftera u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu.

Svi opširni defteri imaju na početku kanun-namu, zakon koji reguliše obaveze raje u sandžaku. Kanun iz 1540. godine donesen je na pola defterske stranice, dok kanun-nama iz 1579. godine ima 17 stranica. Objavljena je samo kanun-nama iz deftera TD No. 243.⁹

7. *Istorija naroda Jugoslavije II*, Zagreb 1959, str. 205.

8. H. Sabanović, *Bosanski pašaluk*, ... str. 61.

9. B. Đurđev, *Požeška kanun-nama iz 1545. godine*. Glasnik Zemaljskog muzeja I, Sarajevo 1946. str. 129-138.

L. Fekete spominje dva deftera iz BBA u Istanbulu — TD No. 976 i TD No. 983, oba iz 947 (1540-41) godine, kao najstarije popise požeškog sandžaka.¹⁰ Uvidom u interni katalog Arhiva *Tapu-Tahrir Defterleri Fihristi*, ustanovljeno je da su to stari brojevi za deftere TD No. 204 i TD No. 203. U *Başbakanlık Arşivi Kilavuzu A. Çetina*¹¹ ova dva deftera se navode samo pod novim brojevima.

II

Predmet našeg rada je diplomatska obrada opširnog deftera požeškog sandžaka br. TD 672 (OI br. 10). iz 987, (1579) godine. Ovaj je defter iz vremena kad se osmanska vlast već bila potpuno stabilizovala u ovim krajevima i kada se nisu primjenjivale vanredne mjere u upravi i poreskom sistemu, koje su uobičajene u novoosvojenim područjima, te kada su bile uvedene redovne poreske obaveze i druge administrativne mjere. Na taj način defter pruža obilje podataka za istoriju ovog područja i registruje stanje u njemu, kakvo je ostalo gotovo do kraja osmanske vladavine.

Sačuvan je i drugi primjerak tog deftera (TD 650, OI 11). Kako je već bilo uobičajeno prilikom izrade deftera na terenu, jedan primjerak slat je u centralnu, a jedan u pokrajinsku defterhanu. Po svoj prilici, deftere je pisalo jedno lice, pošto je rukopis u oba primjerka identičan.

Na početku deftera nalazi se tugra vladajućeg sultana Murata III, sina Selima II, koji je vladao od 1574-1595. godine.

Na drugoj strani je sadržaj deftera, koji čini spisak nahija sandžaka Požega. Nahije, numerisane brojevima od 1-30, su sljedeće: *Požega, Svilna, Kutjevo, Orljavska, Brod, Vrhovine, Brezna, Ravna, Đakovo, Jošava, Gorjan, Podgorač, Koška, Podlužje, Prikraj, Dragotin, Poljana, Nivna, Osijek, Karaš, Čepin, Erdud, Orahovica, Krstošije, Valpovo, Sveti Mikloš, Voćin, Brezovica, Slatina i Moslavina*.

Iza toga slijedi, kako je i uobičajeno, zakon o naturalnim obavezama i ličnim porezima raje (sandžaka) Požega (*Kanun-i hukuk ve riisüm-i reaya-yi Pojega*). Defter br. TD 672 ima kanun-namu koja iznosi 17 defterskih stranica i koja donosi šire rajinske obaveze, dok defter br. TD 650 ima kraću kanun-namu od tri defterske stranice s navedenim najvažnijim dažbinama. Vjerovatno je duže kanun-nama za ovaj defter koji je slat u pokrajinsku defterhanu, jer su tu bila potrebna detaljnija objašnjenja.

Po kanun-nami, raja u ovom sandžaku plaćaju *resmi filuri* od kuće po 75 akči, vojnicu (*sefer harci*) od kuće po 6 akči, i to za sultanske pohode, a *resmi kapu*, kao zamjenu za ispendžu, po 40 akči, i to 20 akči se plaća na Đurđevdan, a 20 na Mitrovdan.

10. L. Fekete, *Türk Vergi Tahrirleri* (prevod na turski jezik uvoda rada »Az ezstergomi szandzsak 1570. evi adoösszeirasa«), Belleten XI 1941

str. 306.

11. A. Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kilavuzu*, Istanbul 1979, str. 103.

Resm-i kapu je stari mađarski porez, tzv. porez na vrata, a raja ga je davala spahiji umjesto ispendže.¹² U ovaj sandžak uveden je upravo ovom kanun-namom, pošto do tada nije naplaćivan zbog povlaštenog položaja stanovništva, većinom vlašskog. Ovom kanun-namom se te povlastice sužavaju.

Pošto su ovi krajevi bili opustjeli zbog neprestanih ratnih pohoda i povlačenja domaćeg stanovništva u sigurnije krajeve, vlaško stanovništvo bilo je masovno naseljavano u požeškom sandžaku. Neke su od nahija ranije bile čak isključivo naseljene vlasima, npr. nahija *Drenovci*.¹³ Vremenom oni gube povlastice koje su imali kao kolonizacioni element. Međutim, u ovom defteru nailazimo na pojedine vlaške skupine, koje i dalje ne plaćaju *resm-i kapu*, ali plaćaju naknadu za desetinu od poljoprivrednih proizvoda (*bedel-i â'şar*), što znači da još nisu dobili status zemljoradničke raje. Isto tako su popisane i skupine nomada — (*haymanegân*), koji plaćaju naknadu za desetinu u novcu, ali u mnogo manjem iznosu nego vlasii, koji imaju zimske nastanbe i ljetne ispaše ili samo ovo prvo.

Nadalje se u kanun-nami donosi odredba o *birovima*¹⁴, zakon o ispaši, o ubiranju globa (*baduhava*) i desetine od ulova riba, te odredbe o imetku umrlog, izgubljenog, nestalog, bjegunca i sl. Ostale rajinske obaveze, koje su donesene samo u kanun-nami deftera TD 672, su: desetina od žitarica i usjeva, *resm-i çift*, porez na svinje (*resm-i bid'at*), porez na božićno klanje svinja (*resm-i bojiç*), itd. Interesantno je da se u kanun-nami spominju žalbe raje na zloupotrebe koje se događaju prilikom sakupljanja poreza, te se i ovom kanun-namom sakupljačima poreza zabranjuje da vrše pritisak na raju. Može biti da su se zloupotrebe zaista dešavale, a može da bude da je ovo uobičajeno da se navede kao preventiva.

Na sljedećoj strani (list 10/13) stoji naslov: Detaljni popis sandžaka Požega (*Defter-i mufassal liva-i Pojega*). Prvo je popisana nahija Požega (*Nahiye-i Pojega*) na listovima od 10/13 do 10/38, gdje počinje popis nahije *Svilna*. Najprije je izvršen popis stanovnika grada Požega (*Kasaba-i Pojega*).

Grad Požega je bio proglašen sjedištem sandžaka. U popisu iz 1540. godine (TD No. 204) Požega je bila upisana kao varoš, a tek kasnije, kad je u njoj bilo stalno nastanjeno muslimansko stanovništvo, proglašena je kasabom, tj. većim gradskim naseljem. To znači da je u njoj trebalo da postoji najmanje jedna džamija u kojoj se obavlja zajednička molitva petkom (*džuma*), te utvrđeni pazarni dan. Proglašenjem jednog naselja kasabom, njegovi muslimanski stanovnici postaju oslobođeni rajinskih poreza, kao i van-

12. *Istorija naroda Jugoslavije II*,... str. 188.

13. Tapu Defteri No. 351, str. 251.

14. **Bir** ili **birov** — stara mađarska institucija seoskog suca. U ovom defteru u mnogim selima upisan je bir

(), a u jednom selu su uvedena čak dva. Da se ova institucija ne poklapa sa institucijom kneza vidi se i po tome što se u nekoliko sela, pored bira, upisuje i knez.

rednih nameta,¹⁵ te je, na taj način, grad postajao snažno sredstvo islamizacije.

Po broju muslimanskih mahala (kvartova) u kasabi Požega, vidi se da je tu postojalo više džamija, pošto su se mahale obično i formirale oko jednog takvog objekta i najčešće dobivale ime po imenu njegovog osnivača. Prva mahala nosi naziv *Kvart časne džamije uzvišenog gospodara koji okreće svijet (Mahalle-i cami-i serif hazreti hudavendigur-i kerdun-eşdad)*. To znači da je ova džamija podignuta u ime sultana, a pošto se u ime sultana obično podiže prva džamija u jednom mjestu, ovo je, dakle, džamija sultana Sulejmana. Ova mahala ima 57 kuća, a između ostalih njeni stanovnici su: Hadži Muslihuđin, imam i hatib; Pir Mehmed, mujezin; Sulejman, čehaja (kethoda — zamjenik) zapovjednika vojnika tvrđave¹⁶ Požega; Mehmed Bosanac; Halil, travar; Hadži Veli, spahija; Hadži Hidr, janičar; Sulejman, mustahfiz; Hasan, sin Crijenka, itd.

Sljedeća je *Mahala džamije drugog hasa (Mahalle-i cami-i serif-i hassa-i diger)*. Iz ovog naziva se vidi da je u Požegi podignuta još jedna carska džamija, a stanovnici ove mahale su i imam i hatib, te mujezin ove džamije. To su zapravo džamije podignute od državnih prihoda, ili uspostavljene od već postojećih objekata, što je, izgleda, slučaj sa ove dvije džamije, jer za njih ne postoje vakuf-name, ali pošto se podižu u sultanovo ime, zovu se carske džamije. Ova mahala ima 51 domaćinstvo. Iza njih su upisane dvije kuće, koje dosad nisu bile zavedene, i jedan *zemin* stanovnika pomenute mahale.

Zatim slijedi *Mahala džamije pokojnog Jahja-bega*¹⁷ sa 37 domaćinstava i dvije novoupisane kuće sa tačno određenim granicama.

Mahala mesdžida Hadži Džafera, sa 24 kuće, ima stanovnike slijedećih zanimanja: Hadži Džafer, imam (verovatno je riječ o osnivaču mesdžida); Turhan, ugljenar; Veli, zidar; Ferhad, arabadžija; Ferhad, trubač (borozan); Kurd, mlinar, itd. Jedan od stanovnika mahale je slijep: Bajezid, *el-a'ma*. Kuća Nasuha i Sefera, sinova Muse, u spomenutoj mahali, sa baštom u blizini kuće graniči s jedne strane baštom Turhana, ser-ode, s druge strane baštom Sofibega, mutapčije, s treće strane baštom terzije Bajezida i sa četvrte strane javnim putem. U ovaj defter je to upisano prema starom defteru.

Mahala Orljava je nazvana po rijeci *Orljavi* i ima 24 domaćina.

15. A. Handžić, **O gradskom stanovništvu u Bosni u XVI stoljeću** POF 28-29/1978-79, Sarajevo 1980, str. 253.

16. Turci su u Požegi zatekli tvrđavu — T. Smičiklas, **Dvijestogodiš-**

njica oslobođenja Slavonije II, Zagreb 1891, str. 33.

17. Ovaj se Jahja-beg i u defteru iz 1565. godine pominje kao pokojni, a u popisu vakufa navodi se kao Jahja-paša, bivši sandžakbeg Požega.

Mahala mesdžida Katiba (pisara) Muslihuddina ima 67 domaćina, a većina su posada tvrđave: Mehmed, *reis*; Osman, *mu-stahiz*, Uvejs, *azap* (pješak); Hurem, *faris* (konjanik); Mustafa, *eš-kindžija* (spahija); Firuz, zapovjednik buljuka; Mehmed, zapovjednik ode. Dvojica domaćina su upisani kao nestali (*Mustafa, tebeh-hor; diger Mustafa, tebeh-hor*).

Sedma je *Mahala Hadži Alije, sina Balijevog*, sa 40 domaćinstava, a među njima je i jedan sufija, derviš Mustafa-dede.

Slijedi *Mahala mesdžida Kejvan Vojvode*, 33 domaćinstva. *Mahala mesdžida Bali Age* ima isti broj domaćinstava — 33.

Mahala mesdžida Hadži Age ima 40 kuća. Nakon toga su upisane livade, vrtovi i vinogradi, u samom gradu i oko njega, koji pripadaju stanovnicima Požege, sa imenom vlasnika i brojem dunuma. Vlasnik jedne od livada je dizdar požeške tvrđave.

Zatim su upisani vrtovi, čiji prihodi pripadaju požeškoj tekiji (*Besatin-i tabi-i zaviye Pojega*). Uživalac jedne od livada, ovog puta s navedenim granicama, opet je požeški dizdar, čije se ime sada navodi: Hadži Mehmed Aga, dizdar tvrđave Požega.

Iza muslimanskih stanovnika kasabe ubilježeni su kršćani: *Mahaile-i geberan-i kasaba-i Pojega*. Na prvom mjestu je naveden Mihał, knez. Tu su još Paval, prišlac; Matijas, terzija; Đuro, dunder; Ivko, njegov brat; Mate, *divane* (lud).

Zatim je popisana kvart katolika — *Mahalle-i geberan-i Frenk*. Njih je pokojni Mustafa-paša naselio na vakufskom zemljištu, koje je Jahja-beg uvakufio za popravljanje česme, koju je podigao blizu svoje džamije i po kojoj se, kako je već rečeno, naziva i cijeli kvart. Ima ih 23 kuće. Plaćaju naknadu za džizju odsjekom (*bedel-i cizye ber vech-i maktu'*), a iznos je upisan sijakatskim brojem.

Iza toga su navedeni prihodi od naturalnih i novčanih poreza (*Hasil an-il-öşrü verrusum*) — 7880 akči. Porezi i desetine navedeni su i pojedinačno:

- Porez na vrata (*Resm-i kapu*) — 1120 akči od 28 osoba;
- Desetina od pšenice 50 kila — 1400 akči. Kako se vidi, navedena je i količina i njena vrijednost u novcu.
- Desetina od smješe (suražice) — 35 kila, 500 akči.
- Porez kršćana od drva i bostana — (*Resm-i hime ve bostan-i geberan*) — 1996 akči.
- Desetina od košnica (*Öşrü güvare*) — 400 akči.
- Desetina od sijena (*Öşrü gıyah*) — 321 akča.
- Desetina od lana, konoplje, bijelog i crnog luka, kupusa i repe (*Öşrü kettan ve kenevir ve sir ve peyaz ve kelem ve şalgam*) — 250 akči.
- Desetina od leće, graha, sočivice i nohuta (*Öşrü ades mea grah ve nohud ve bakla*) — 150 akči. Interesantno je da je pisar u-

potrijebio domaću riječ za grah pri upisu desetine od zrnastog povrća.

— Desetina od voća sa porezom na tapiju (*Ŗsrü mive mea resm-i tapu*) 200 akči.

— Desetina od mlina — pošto ovaj radi cijelu godinu, a ima pet žrvnjeva na koje se plaća po 32 akče, ukupna suma je 160 akči.

— Desetina od šire — 132 pinte po 5 akči — ukupno 680 akči.

— Porez na klanje svinja na Božić (*resm-i bojiç*) — 50 akči.

Globa (*Bađuhava mea deštibani ve rusum-i arūsane ve fuçi*) s poljačinom, mlađarinom i pōrezom na vinsku burad — 718 akči. U drugom defteru (TD No 650) iznos nije naveden.

Prema ovom popisu, sam grad Požega imala je 1579. godine 406 muslimanskih i 53 kršćanska (pravoslavna i katolička) domaćinstva. Po nepoznatom turskom hroničaru, Požega je 1532. godine imala 40-50.000 stanovnika, što je pretjerano velik broj, čak i kad se u taj broj uključe i okolna sela. Godine 1688. u vrijeme oslobođenja od turske vlasti grad ima 1806 stanovnika.¹⁸

Poslije teritorije grada, slijede sela u bližoj gradskoj okolini. Selo *Doljanovci*, drugim imenom *Pripušta*? upisano je s porezom na korišćenja žira. Selo ima 16 kuća, i to 15 kršćanskih i jednu muslimansku. Prihod od ušura i ostalih poreza iznosi 5877 akči. Osim poreza koji su već spomenuti, plaća se još i porez na svinje, zajedno s porezom na božićno klanje svinja i tržišnom taksom (*Bid'at-i hanazir mea resm-i bac ve bojiç*) — 300 akči.

Zatim su popisane mezre i čifluci u tom selu. Jedan od njih je i čifluk jednog janičara (*Çiftliği Hacı Ca'fer ve yeniçeri Hizir. . .*) sa prihodom od 500 akči.

Ovo je najveće selo u bližoj okolini Požega. Ostala su manja: *Vlašje* (8 muslimanskih kuća), *Grubišnica* (10 kršćanskih kuća), *Darijanovci* (9 kršćanskih kuća), *Komarovci* (3 kršćanske kuće), *Noganovci* (6 kršćanskih kuća). Selo *Bankovci* je pusto (*hali ez raiyyet*), dok za selo *Lipu* stoji da zemlju obrađuju raja iz okolnih sela (*etrafta olan kura reayasi ziraat ederler*).

Slijedi popis varoši *Kaptol* sa prihodom od pristojbe na održavanje sajмова. U njoj je najprije popisana skupina muslimana i njihova tri zemina, a iza toga je popis kršćana — kuće s baštinama — 34, te prihodi od njih.

Popisani su zatim čifluci u području ove varoši, imena uživalaca i prihodi, te sela sa kršćanskim stanovništvom i njihovim obavezama.

Stanovnici varoši *و Vethi*, koja ima kvart kršćana sa 26 kuća i jednom baštinom, i kvart muslimana sa 12 kuća, dakle i kršćanski i muslimanski stanovnici ove varoši oslobođeni su van-

18. T. Smičiklas, *Dvjestogodišnjica. . .*, str. 28.

rednih nameta i običajnih poreza (*avariz-i divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf*) zato što popravljaju put prema toj varoši, koji ide do vrha brda (*dağ başına varınca*).

Ostale varoši u ovoj nahiji (Stražeman i Velika) imaju samo kršćansko stanovništvo, dok su sela naseljena i kršćanima i muslimanima, a ima i sela sa miješanim stanovništvom. Selo Križevdol je bilo selište, a tek u ovom defteru upisuje se kao selo (*atikde mezrea olup halen karye yazılmıŝdır*). Ima tri muslimanske kuće i vodenicu. Ali, ima i suprotnih slučajeva da selo opusti, npr. selo Ižanovci — ranije je bilo pusto selo, a sada je upisano kao mezra (*Mezrea Ijanofce, atikde hali karye olup halen mezrea yazılmıŝdır*).

Na kraju popisa ove nahije (TD 672, list 10/37), navedeni su vakufi i njihovi izvori prihoda, kao i količina prihoda sijakatom. Popisana su mulkovna dobra pokojnog Mehmed-paše (Jahjapašića) koja je uvakufio. Od toga su 92 dućana u Požegi, čija zakupnina ide u prihod Mehmed-pašinog vakufa u Beogradu. Takođe su i prihodi od više livada, hassa-zemljišta i vodenica namijenjeni tom vakufu. Prihod se plaća odsjekom i iznosi 350 akči.

Iza toga je popisana vakuf požeškog legatora Jahja-bega, koji se sastoji od gotovog novca, dućana, kuće (blizu džamije čiji je ovo vakuf), te zemina i dvije livade (jedna kod Požege, druga kod sela Gornja Komušina), 100 akči odsjekom.

Slijede *Vakufi pokojnog Husrev-bega, neka mu je zemlja laka, u samoj Požegi, prema starom defteru (Evkaŝi merhum Husrev-beg tabe serahu der nefsi Pojega ber mucebi defter-i atik)*: — karavan-saraj 1, hamam 1, dućana 12, zemina i livada 7. Tu su još vakufi Hadži Ahmeta, sina Mahmudovog (7 dućana i gotov novac), vakufi mesdzida Katiba Mustafe (gotov novac, 6 dućana i vrt od 7 dunuma pokraj rijeke Orljave).

Nahija *Svilna*, susjedna nahiji Požege, čiji popis slijedi nakon popisa ove prve, sastavljena je isključivo od seoskih naselja. Ima 24 sela sa 181 domaćinstvom. Dva su sela nenaseljena, a ostala su nastanjena kršćanskim stanovništvom. U tri sela ima i po jedno muslimansko domaćinstvo. U selu Resnik, uz 5 kršćanskih kuća, postoje i tri muslimanske — Husejna kethode, Ibrahima serode i Hasana farisa. Oni su časnici tvrđavske posade u nekoj od tvrđava, najvjerovatnije u požeškoj tvrđavi kao najbližoj.

Nahija *Kutjevo*, sa 2 varoši i 36 sela, ima upisane i dvije naseljene mezre. Uočljivo je da na području požeškog sandžaka ima veliki broj mezri, pa se može zaključiti da požeški sandžak nije bio potpuno naseljen nakon pada pod osmansku vlast, odnosno da je još uvijek velik broj nenaseljenih selišta. U ovom su radu notirane samo one koje su naseljene.

Varoš Kutjevo ima 60 kuća muslimana, od kojih su većina posadnici tvrđave, te džamiju, koja ima imama-hatiba i dva mujezina. U kršćanskoj mahali ubilježeno je 30 kuća, čiji domaćini, osim bira, plaćaju resmi kapu.

Što se sela tiče, 18 ih je muslimanskih, 7 mješovitih, a ostala su isključivo kršćanska. U ovoj, kao i u drugim nahijama, ima veliki broj Bosanaca, a može se konstatovati i povećan broj konvertita. Ipak se primjećuje da islamizacija seoskog stanovništva teče relativno sporo i da nije uhvatila maha, za razliku od gradskih naselja, gdje ima nešto masoviji karakter. Posebno su interesantni podaci o vlaškom stanovništvu. Stabiliziranjem osmanske vlasti, oni gube neke svoje ranije povlastice, ali još uvijek nisu dobili status zemljoradničke raje:

Pored filurije, oni ovdje plaćaju od kuće naknadu za desetinu od poljoprivrednih proizvoda u novcu (*bedel-i 'āṣār ber vech-i nakd*) i globe (*baduhava mea deṣtibani ve resm-i arusane*). Bedel-i āṣār je različit — u 2 sela se plaća po 180 akči od kuće, a u jednom 200, dok se u selu Vukčevica plaća po 150 akči. U ovom selu svi su domaćini muslimani i, izuzevši jednoga, svi za očevo ime uzimaju ime *Abdullah*.

Na kraju popisa nahije nalazi se bilješka o oslobađanju stanovnika sela Tolčinovac, Kuničnica i Čankovo od izvanrednih nameta i običajnih poreza, između ostalog: ukonačivanja državnih službenika, čerahorluka, kupljenja djece u janičare, sječe drveća, službe u tvrđavama i palankama, davanja poreza za mitropolita (*avariz-i divaniyeden ve nezl ve cerahor ve gilman-i aceminden ve agaṣ yapılar salgunlarından ve kila ve palankalar hizmetlerinden ve metropolit akṣalarından ve sayir tekalif-i orfiyeden muaf*) u zamjenu za održavanje i čuvanje brdskih prelaza i jednog derbenda koji se nalazi između ovih sela.

Nahija *Orljavska* ima 39 sela, od kojih je jedno nenaseljeno, i jednu nastanjenu mezru. Sela su većinom nastanjena muslimanskim stanovništvom (31), 1 je kršćansko, 3 su vlaška, a ostala su mješovita. Vlaška sela u ovoj nahiji plaćaju od kuće 200 akči kao zamjenu za desetinu. Selo Trgovište, sa 29 muslimanskih kuća, ima džamiju sa hatibom i dvojicom mujezina. Njegovi stanovnici, iako plaćaju desetinu, oslobođeni su vanrednih nameta i običajnih poreza, ali se u ovom novom defteru razlog tome ne navodi. U ovom selu održava se sedmično pazarni dan, a više puta godišnje i vašar.

Upisan je i prihod od svjećare u kadiluku Požega, izuzev hasova mir-i live.

U drugom defteru (TD No 650, OI 11) kod lista 11/47 ispašlo je 18 defterskih stranica, koje u našem defteru (TD No 672, OI 10) obuhvataju prostor od 10/55 do 10/64 lista od sela Ivkoševica u nahiji *Orljavska* do sela Sopot u nahiji *Brod*.

Nahija *Brod* je nastanjena dvjema različitim kategorijama vlašskog stanovništva u pogledu njihove sedanterizacije. Jedna su kategorija stočari koji se već vezuju za zemlju, ali nisu potpuno ostali bez svojih nekadašnjih povlastica. Plaćaju *bedeli ušur* od

kuće 201 akču. U istim selima upisani su i nomadi (*haymanegan*), koji plaćaju 111 akči po domaćinstvu. Upisano je deset takvih sela sa 167 vlaških domaćinstava i 74 domaćinstva nomada. U selu *Ostrug* među stočarima upisan je i jedan musliman (Memi, sin Abdullaha), a njegov prihod naveden je izdvojeno. U selu *Sopot* među nomadima upisana su 2 muslimana. Tu su još 2 sela sa 24 kuće kršćanske raje koja plaća resin-i kapu.

U ovoj nahiji postoje i 2 kasabe (*Brod i Dubočac*) i jedna varoš (*Novigrad*). U kasabi *Brod*, koja je sjedište kadiluka i u kojoj se sedmično održava pazarni dan, u tri mahale postoje 146 kuća muslimana i u jednoj mahali 69 kuća kršćana sa jednim knezom.¹⁹ U kasabi *Dubočac*, koja je 1540. godine bila upisana kao skele, a 1545. kao varoš, ima 138 kuća muslimana u jednoj mahali i 13 kuća kršćana, u drugoj mahali. Uz kasabu upisano je i 16 kuća nomada. Sulejmana Kapudan je za džamiju u Dubočcu uvakufio 25 dućana, mlin, dibek i zemljište (vinogradi, livada, vrt i zemín). Između ostaloga, upisan je i prihod od skele u Dubočcu sa tržnom i carinskom taksom i taksom na prodaju robova (*Mahsul-i iskele-i Dubočaç ve bac-i siyah ve resm-i gümrük ve baci-i esara* — 100.000 akči).

U varoši *Novigrad* upisano je 13 kuća kršćana i 9 kuća nomada, a plaćaju istu svotu za bedeli ušur kao i oni koji su nastajeni po selima.

U nahiji *Vrhovine*, koja pripada kadiluku Brod, postoji 18 kršćanskih sela sa 187 kuća. U četiri od ovih sela postoji po jedna muslimanska kuća. Jedno je selo nenaseljeno, a jedno je muslimansko i ima 8 kuća.

Slično je stanje i u nahiji *Brezna*, u kojoj u 22 sela ima 260 kuća kršćana i 3 pojedinačne kuće muslimana. U 3 sela upisan je *bîr* — seoski sudac.

U nahiji *Ravne* zabilježena je varoš *Sikirevci* sa 31 vlaškom kućom, čiji domaćini plaćaju po 201 akču od kuće kao zamjenu za desetinu, te 6 kuća nomada, koji plaćaju po 111 akči poreza. Uz varoš je upisan prihod od skele, ribnjaka i mlina. Od 18 sela sa 344 kuće, stanovništvo je najvećim dijelom vlaško. U 5 sela ima nomada, ukupno 34 kuće, te u 3 sela po jedna muslimanska kuća. Kod ove trojice muslimana, ime oca krije se iza imena Abdullah. U selu *Topnici* održava se sedmični pazarni dan, a u selu *Podvinje*, pored sedmičnog, još i godišnji sajam.

Sela nahije *Đakovo* naseljena su isključivo kršćanskim stanovništvom. U 13 sela ima ih 100 kuća. Muslimana ima samo u kasabi *Đakovo*: u 5 mahala upisano je 103 kuće muslimana, dok je u varoši upisano 29 kuća kršćana, koji plaćaju resmi kapu. U *Đakovu* se održavaju sedmični i godišnji sajmovi. 25 muslimans-

19. Knez je ovdje ostatak naziva iz vlaške hijerarhije i znači starješ-

nu šire oblasti, odnosno veće skupine vlaha.

kih kuća u ovoj kasabi koje nemaju timare (*dirlik ehali olmiyan*), oslobođeno je vanrednih nameta i običajnih poreza, ali je dužno da održava mostove u okolini kasabe i da se nađe u službi vezanoj za rat kad god se rat desi na granici (*serhad caniblerinde sefer vaki oidukça sefere muteallik hizmetlerde bulunmak...*). Nahija *Đakovo* pripada kadiluku *Gorjan*, kojem takođe pripada i nahija *Jošava*. Ova je nahija prilično malena, ima svega 7 kršćanskih sela sa 153 kuće i jedno vlaško selo sa 4 domaćinstva, koja plaćaju bedeli ušur 200 akči. 50 rajinskih kuća u 6 sela, od kojih su 3 sela iz ove nahije, oslobođeno je vanrednih nameta, ukonačivanja gostiju, poslova izgradnje, veslarstva, obaveze devširme, sječe drvca i službe u tvrđavama i palankama, poreza za mitropolita i drugih običajnih poreza, zbog toga što čuvaju derbend i opravljaju mostove na rijeci Jošavi.

U nahiji *Gorjan*, pored istoimene varoši sa 57 kršćanskih domova, ima i 47 sela sa 404 kuće, 3 sela su nenaseljena, 2 su vlaška (18 kuća plaća bedeli ušur po 200 akči), jedno je muslimansko sa 2 kuće. Ostala su sela kršćanska. Na kraju popisa ove nahije upisana su sela koja su oslobođena poreza u naknadu za održavanje mostova na rijekama Jošavi i Vuki. Upisan je čifluk na ime pokojnog Mehmed-bega, koja se sastoji od vinograda, mlina i livada, a kojim se raspolaže kao vakufom (*vakfiyyet üzere tasarruf olunur*).

I nahija *Podgorač* pripada kadiluku *Gorjan*. Varoš *Podgorač* ima 54 kuće muslimana u 2 skupine (džemat muslimana, džemat niustahfiza) i 19 kuća kršćana sa jednim birom. U 23 sela upisane su 192 kršćanske kuće, od kojih su 19 vlaških. Vlasi sela *Zulina* plaćaju bedeli ušur 160 akči, u selu *Dimitrovci* 180 i u selu *Cremoštak* 200 akči. 15 rajinskih kuća oslobođeno je vanrednih poreza u naknadu za održavanje mosta na rijeci *Brsnici*.

Nahija *Koška* je slabo nastanjena. Osim istoimene varoši sa 25 kršćanskih kuća, koje imaju jednog bira, upisano je još 9 kršćanskih sela sa 74 kuće. Upisan je i porez na žir sa planine *Koške*, u kojoj je raji dozvoljena i sječa drva.

U nahiji *Podlužje*, pored 10 kršćanskih sela sa 81 kućom, popisana je i varoš *Našička* sa 21 kršćanskom kućom i 7 kuća muslimana, od kojih su trojica *Bosanci*. Posada tvrđave uživa prihode vrtova, livada i obradive zemlje u okolini tvrđave (*besatin ve çayir ve zemini ziraatgah-i merdan-i kal a-i Našička nezdi hudud-i kal'a-i mezbure*). Tu je upisana i jedna hassa-livada na ime sandžak-bega.

Nahija *Prikraj* pripada, kao i prethodne, kadiluku *Gorjan*. Upisana su 24 sela sa 244 kršćanske i jednom muslimanskom kućom. U selu *Vrhopolje* upisan je, pored bira, još i knez. Raja sela

Andrijaševica i Čajkovci oslobođena je nameta zato što održava most na rijeci Bič, na kojoj postoje i ribolovišta, tako da je upisan i porez na ulov ribe.

Nahija *Dragotin* u kadiluku Gorjan ima 14 kršćanskih sela sa 146 domova. U selu *Dragotin* održava se sedmični pazarni dan, kao i godišnji sajam.

Nahija *Poljana*, u istom kadiluku, ima 141 kuću u 14 kršćanskih sela, od kojih je jedno pusto, a jedno je vlaško sa 4 kuće i porezom od 200 akči po kući. Stanovnici sela *Povučje*, koje je derbend, oslobođeni su pojedinih poreza, jer su u defteru ubilježeni kao čuvari derbenda i nekih mostova. U jednoj bilješci spominje se tvrđava Poljana (*nezdi kala-i Polyana*).

Nahija *Nivna* nosi ime po istoimenoj varoši, koja se danas naziva Levanjska Varoš. Varoš Nivna upisana je kao opasan klanac (*mehuf ve sa'b derbend*). Stanovnici ove varoši, kao čuvari derbenda i zato što čuvaju i opravljaju puteve oko njega, oslobođeni su vanrednih poreza. Plaćaju jedino filuriju po 40 akči od kuće. U 30 sela, od kojih su 2 pusta, upisane su još 204 kršćanske kuće. U selu Slobodna Vas održava se godišnji sajam, te je i ono ubilježeno s taksom na održavanje sajma.

Ovdje se završava popis nahija kadiluka Gorjan, a počinje popis kadiluka *Osijek*. Prva je upisana nahija *Osijek* (*Osek*) sa kasabom *Osijek*. U ovoj kasabi u 6 mahala: (*Mahala časne carske džamije*, *Mahala mesdžida kapetan-bega*, *Mahala mesdžida sarač-age*, *Mahala časne džamije pokojnog Kasim-paše*, *Mahala muslimana izvan osječke tvrđave*, *Mahala časne džamije Mustafe-paše*), ima 318 muslimanskih domova. Na ovom mjestu upisan je velik broj udovica kao glava porodice. U varoši *Osijek* ima 36 kršćanskih kuća sa jednim birom. U kasabi se održava sedmični pazar i više sajmova godišnje, a takođe se na osiječkoj skeli na rijeci Dravi naplaćuje carina. U nahiji je upisano 14 kršćanskih sela sa 380 kuća i 4 muslimanska sela sa 73 kuće. U selu *Orosin* upisana su 2 bira. U selu *Gratin* postoji džamija sa imamom Salihom i poslužiteljem (kajjimom) Hasanom. U ovom selu i selu *Trnovci* veliki je broj novih muslimana. Selo *Radfalo* رادفالو zanimljivo je po tome što njegovi stanovnici plaćaju naknadu za ušur bez filurije (*bedel-i 'ašār gayri ez filuri*) 110 akči po kući, ali istovremeno plaćaju i resmi kapu. U ovoj nahiji ima dosta manjih jezera, pa se unosi i desetina od ulova ribe uz svako od njih.

Sljedeća je u popisu nahija *Karaš*. Varoš *Karaš* ima samo 8 kršćanskih kuća. U jednoj bilješci se navodi kao selo *Karaš*. U varoši se održava sedmični pazarni dan, te godišnji sajam, a prikuplja se i *ihtisab* (tržne takse i globe) i *ihzarija* (takse za poslove privođenja sudu). Popisana je zajedno sa zemljištem *Papas*, osim dije-

la koji uživa Hasan vojvoda. Stanovnici sela Petrojevci plaćaju bedeli ušur po 90 akči, ali plaćaju i resm-i kapu, kao i stanovnici sela Mialo Sankovo. Nekoliko sela je oslobođeno plaćanja poreza kao naknadu za održavanje 2 mosta na rijeci Karaš, jednog u blizini varoši, drugog ispod kasabe Valpovo.

Nahija *Čepin* počinje popisom varoši Čepin, u kojoj je upisano 68 kršćanskih domova sa 19 neoženjenih osoba. U 23 sela, od kojih je jedno pusto, upisane su 244 kršćanske kuće.

U nahiji *Erdud* upisane su kasabe Erdud i Dāl (Dalj). Kasaba Erdud ima mahalul muslimana sa 61 domaćinstvom. Stanovnici mahale su većinom posada tvrđave, a 13 ih je novih muslimana. Ne spominje se osoblje džamije niti mesdžida. Kršćanskih kuća ima 23, a u mađarskoj četvrti (*Mahalle-i Macar*) ima 27 kuća. Upisan je i bir. S obzirom na to da se ova nahija nalazi između rijeka Drave i Dunava, navedeni su i dosta veliki prihodi od skela, mlinovala i ribolovišta na spomenutim rijekama. Kasaba Dalj, sa 107 muslimansku kuća, interesantna je po tome što u njoj postoji karavan-saraj (jedan od stanovnika je Memi, *karban-sarayi*), te što je upisano i 6 derviša (dede). U kasabi je i 8 kršćanskih kuća. U 21 selu ima 537 kršćanskih i 5 muslimanskih kuća. U dva sela je upisan knez, a u jednom i primičur. Na kraju je upisana uvakufljena livada pokojnog Mustafa-paše u selu *Balinci*, te prihod od imetaka pojedinaca koji pripadaju državi (*beytul-mal*, *mal-i gayb*, *mal-i mefkud*, *hassa ve amme ve yave ve kaçkun*), te prihod od svjećare samo u kadiluku Osijek.

Nahija *Orahovica* u istoimenom kadiluku je sa samo jednom kasabom. U kasabi Orahovica, koja ima svoju tvrđavu, u 5 mahala raspoređeno je 147 kuća muslimana. Među njima je i 10 domaćina Bosanaca. Pošto je pomenuto mjesto na granici (*serhadu karib olmagla*), ovi su stanovnici dužni da, kao naknadu za oslobođenje od *avariza i tekalifa*, pomažu u odbrani vilajeta i da čuvaju puteve od razbojnika na planini Orahovica. U varoši Orahovica ima još 22 kuće kršćana i 40 kuća muslimana. Ovi muslimani su takođe oslobođeni pojedinih poreza za pomoć u borbi protiv razbojnika i za održavanje puta prema varoši *Vethi*. Ovdje se održavaju sedmični i godišnji sajmovi u blizini džamije (*bazar-i hefte ve panayirha ki cuma kurbunda dururlar*). Zatim je upisan veliki čifluk Memi Age, koji se sastoji od njive, livada, mlinovala, vrta i više voćnjaka kestena, drugih voćnjaka, ribolovišta i poreza na žir. Varoš *Motičina* ima 65 kuća kršćana i jednog bira. Od 52 sela, 4 su pusta, 4 su muslimanska, ostala su kršćanska, od kojih je 6 vlaških. Na jednoj naseljenoj mezri ima 5 muslimanskih kuća. Stanovnici sela Gornji i Donji Đirić upravljaju mostove u tvrđavi Orahovica, za koju službu su oprošteni od pojedinih poreza (*meremmetiyan-i cizrha-i kal'a-i Orahoviçe ba muafiiyyet ez avariz-i divaniye ve tekalif-i örfiye ber muceb-i defter-i atik*). Popisan

je i prihod manastira Remeta u Orahovici od vrta, bašte i livade u selu Almaš u nahiji Erdud. Na kraju je upisan veliki čifluk zaima Behrama, koji je uvakufljen, te sela ove nahije koja su oslobođena pojedinih poreza zato što čuvaju i opravljaju mostove i puteve na planini Crni Lug.

Nahija *Krstošije* je dosta malena obimom — ima svega 17 kršćanskih sela sa 101 kućom. U selu Sveti Martin su i dvije muslimanske kuće. Dva sela su pusta.

Nahija *Valpovo*, kadiluk Orahovica, nalazi se u sjevernom dijelu sandžaka uz rijeku Dravu. Kasaba Valpovo ima 110 muslimanskih kuća, a tu se održava i sedmični i godišnji sajam. Mustahfizi i tobdžije ove tvrđave ubiru prihod od svadbarine. Upisan je i prihod skele sa carinom od lađa koje tu pristaju, kao i nepoznati i bjegunci koji se uhvate na lađama (*ve yave ve kackun ki mezbur gemilerde tutarlar*). U varoši *Sveti Đorđe*, sa 76 kuća kršćana, takođe se održavaju sedmični i godišnji sajmovi. Za razliku od prethodne, ova nahija je nešto naseljenija — 737 kuća u 74 kršćanska sela. U selu Suhopolje stanovnici plaćaju naknadu za desetinu bez džizje (*bedeli uşur gayri ez cizye*), po 160 akči od kuće, dok stanovnici sela Ošolin daju po 120 akči naknadu za desetinu bez filurije (*bedel-i āşār gayri ez filuri*), ali plaćaju porez na vrata (*resm-i kapu*). Kod sela Tivanovica upisan je drugi čifluk zaima Behrama, takođe uvakufljen, a kod sela Mutar upisan je čifluk mir-i live Ahmed-bega. Prihod čifluka od naknade za desetinu (*bedel-i āşār ve rusum ba cizye-i şahi ber vech-i nakd*) i ostale poreze, kao i carsku džizju, plaćaju u novcu.

Nahija *Sveti Mikloš* naseljena je gotovo sva vlaškim stanovništvom. Od 8 sela sa 95 kuća samo je selo Ivanovci katoličko, a naseljena mezra Borič muslimanska. Tu je i varoš *Sveti Mikloš* s tvrđavom i 152 kuće u muslimanskom džematu i 17 kuća u kršćanskoj varoši. Hassa-zemljište u samom Svetom Miklošu, za koje je zaim Behram platio tapiju državi, određeno je za mjesto na kojem će muslimanska sirotinja graditi sebi kuće.

U nahiji *Voćin* stanje je slično. Osim varoši Voćin sa 9 kuća (7 kršćanskih i 2 muslimanske), u čijoj okolini ima mnogo mezri, a prihod sa jedne od njih uživa i Oruč Aga, dizdar tvrđave Voćin, popisano je 11 vlaških sela sa 173 kuće. Neka sela plaćaju bedeli uşur 120, a neka 160 akči. U 4 sela upisan je knez, a u selu Srmećanci upisan je i jedan musliman (Husejn, sin Abdullaha).

Nahija *Brezovica* pripada kadiluku Virovitici. Uz nju je upisan prihod od svjećare u ovom kadiluku, a nije upisan dio koji pripada mir-i livi. Virovitica, inače, nije pripadala požeškom sandžaku. U nahiji ima 25 sela sa 262 kuće, a od toga je vlaških sela 11

i sva plaćaju bedeli ušur po 120 akči. 5 sela je pusto. Ima bilješka o stanovnicima tvrđave Virovitica, koji u okolini varoši i na čifluku Arslan vojvode siju i žanju, te drže pčele, a za to daju desetinu uživaocu zemlje.

Nahija *Slatinić* u sadržaju je upisana kao Slatina. Pripada virovitičkom kadiluku. U samoj Slatini postoji džemat mustahfiza (29) sa dizdarom, 1 imamom-hatibom i 1 imamom mesdžida, zatim džemat azapa (15), džemat martolosa (10 muslimana i 1 kršćanin) i džemat raje sa 12 muslimanskih i 5 kršćanskih kuća. Cjelokupno seosko stanovništvo — 14 sela sa 306 kuća — ima vlaški status. U 8 sela upisan je knez, a u selu Boričevci Hasan, sin Abdullaha. Svi plaćaju bedeli ušur po 160 akči.

Nahija *Moslavina* takođe pripada kadiluku Virovitici. U istoimenoj kasabi upisano je 48 kuća muslimana, od kojih 4 plaćaju *resm-i çift*, i 7 kuća kršćana, koji plaćaju resmi kapu. 8 sela sa 204 kuće su kršćanske, 2 (43 kuće) vlaška, a 3 su pusta. Donesena je i bilješka o varoši Sopje. Mustahfizi tvrđave Sopje i drugi koji se bave poljoprivredom u okolini pomenute varoši daju uživaocu zemlje ušur, a oni koji imaju čifluk plaćaju resmi çift.

Na kraju deftera (str. 10/226) pisar donosi rekapitulaciju prihoda pojedinih odjela (*Mahsulat-i aklam-i muteferrika*). To su sljedeći:

— Prihodi od vakufa, od imetka nestalih, izgubljenih, umrlih u pomenutoj livi, izuzevši kadiluk Osijek, iznose 22.000 akči. Prihodi iz kadiluka Osijek upisani su na kraju popisa osiječke nahije.

— Prihodi mustahfiza, tobdžija, azapa, farisa, martolosa u tvrđavama pomenute live, 100.000 akči,

— Prihodi od petine ratnog plijena zarobljenika u spomenutoj livi 50.000 akči,

— Prihodi od globa na timarima spahija i posada tvrđava, izuzevši serbest timare (sa imunitetom), 47.370 akči,

— Prihodi od nomada na hasovima mir-i live, izuzevši filuriju, 6.000 akči,

— Prihodi od tržne takse, monopolije, ihtisaba i ihzarije, te prihodi *bozahane* i *sirhane* (klanja stoke i torarine) u samoj Požegi, 22.000 akči,

— Prihodi od imetka umrlih općenito, te imetka izgubljenih i nestalih općenito, od bjegunca i nepoznatih na hasovima mir-i live, 3.000 akči,

— Prihodi od svjećare na spomenutim hasovima mir-i live, 4.000 akči.

Defter se završava ovim popisom.

Međutim, na kraju drugog deftera (TD No. 650, list 11/213) nalazi se još jedan popis, koji nije uobičajen kod svih deftera. To je popis tapijskih pristojbi na mulkovne zemlje (*defter-i rusum-i tapu-i emlak der liva-i Pojega el-mezbur*). Popis je izvršen po nahijama, a registrovani su čifluci, baštine, vinogradi i ostalo mulkovno zemljište. Precizirana je vrsta mulkovnog dobra, ime vlasnika, broj dunuma i iznos pristojbe sijakatom.

Na izloženi način je registrovano stanje u ovom sandžaku, a odredbe ovog deftera bile su važeće sve do novog popisa i registrovanja novog stanja.

OPŠIRNI DEFTER ZA SANDŽAK POŽEGU IZ 1579. GODINE DIPLOMATIČKI OPIS

Re z i m e

Kao što svi defteri uopšte pružaju obilje dragocjenih činjenica i podataka, tako je i opširni popisni defter za sandžak Požegu iz 1579. godine izvor od neprocjenjive važnosti za istoriju naših naroda u ovim krajevima. Sastavljen u vrijeme kada se osmanska vlast na ovom području već stabilizovala, defter sadrži kanunnamu za požeški sandžak, te opširni popis poreski obaveznog stanovništva u 30 nahija, koliko ih je ovaj sandžak 1579. godine i imao. Požeški je sandžak inače obuhvatao istočnu Slavoniju, a pripadao je jedno vrijeme budimskom, zatim bosanskom i kanjiškom ejaletu.

Posebna vrijednost ovog deftera je u tome što on registruje jedno specifično prelazno stanje, odnosno period, u kojem većina vlašskog stočarskog stanovništva, koje je ovdje masovno bilo korišteno kao kolonizacioni elemenat i na taj način i povlašteno, sada gubi te svoje povlastice i zapada postepeno u status raje.

Defteri za ovaj sandžak su do sada vrlo malo korišteni, iako se bez podataka koje oni sadrže ne može prikazati ekonomska i socijalna istorija ovih krajeva.

AN EXTENSIVE REGISTER FOR THE POŽEGA SANCAK FROM 1579
– A DIPLOMATIC DESCRIPTION –

S u m m a r y

The Ottoman registering **defters** are one of the most reliable and also one of the most important sources for the study of the history not only of individual regions but also for the study of the history of the entire Ottoman Empire.

The subject of this article is the extensive cadastre **defter** for the Požega Sancak (in Slavonia) from 1579. The article provides a description of the **defter** from a diplomatic point of view and surveys the contents and all the data contained in this document. On the basis of this description one can gain insight into the possibilities that such a **defter** provides for a more profound and many-sided analysis of data contributing to a better understanding of social, legal, and economic history of the region in question.

There exist two copies of this **defter**, designated by the numbers TD No. 672 (OII 10) and TD No. 650 (IO 11). They are kept at the Basbakanlik Archives in Istanbul, and their photocopies are at the Oriental Institute of Sarajevo. One of the copies was meant for the central and the other for the regional record-office (**defterhana**).

The **defter** begins with a list of the **nahiyes**. The **nahiyes**, especially the border ones, were frequently shifted from sancak to sancak, and the situation recorded in the **defter** was the following: Požega, Svilna, Kutjevo, Orljavska, Brod, Vrhovine, Brezna, Ravna, Đakovo, Jošava, Gorjan, Podgorač, Koška, Podlužje, Prikraj, Dragotin, Poljana, Nivna, Osijek, Karaš, Čepin, Erdud, Orahovica, Krstošije, Valpovo, Sveti Mikloš, Voćin, Brezovica, Slatina, and Moslavina.

Furthermore, as is commonly the case with other **defters**, the **defter** contains the **kanun-nama (Kanun-i hukuk ve rüsum-i reaya-yi Pojega)**, with general regulations, as well as with the regulations meant specifically for this sancak, regarding payment in kind and personal taxes of the **reaya**.

This is followed by a list of the **nahiyes** with **kasabas**, bigger towns (**varoš**), and villages. It contains all taxpaying inhabitants with their obligations: heads of families are cited by name, all their sources of income are given such as arable lands, forests, fishing areas, and taxes of all kinds. Then follow the inhabitants exempted from certain obligations and an explanation of these privileges.

The **defter** is particularly important owing to the data it provides on the Wallachians. This stock-breeding population was, in accordance with the common practice of the Ottoman administration, settled in regions devastated by war and, serving as a colonizing element, it gained certain privileges. Ho-

wever, as this was a period when the Ottoman power had already been stabilized in these regions, and the Wallachian population had for a long time been in a phase of sedentarization, it was losing its former privileges without yet gaining the status of the agricultural **reaya**.

The **defter** also enables one to follow the islamization process, which was rather slow in this region owing to its strong Catholic tradition. A larger number of Muslims can be found in the urban settlements, whereas Christians were predominant in the rural areas.

We can also find information about numerous **vakufs**, **mulk**-lands, as well as the recapitulation of income of individual imperial chanceries, like the income of one-fifth of the war booty taken from prisoners, i.e., the part belonging to the state in accordance with the **šari 'at** law. Interestingly enough, special mention is accorded to the incomes of **mustahfizes**, gunners, **azaps** (infantrymen), **martoloses**, in other words to the branches of service encountered in various fortifications in the **Požega Sancak**. This sancak bordered in part on Austria, thus a special attention was paid to military organization.

After a diplomatic description given here, a detailed analysis of the data contained in the **defter** would certainly provide a rich and useful material for the study of the history of the region.